

Coöperatie Land van Ons en Boerderij Nieuw Zeeland in Ooijpolder-Duffelt

Van Groot Zeeland, melkveebedrijf Nieuw Zeeland
naar innovatieve gemengde gemeenschapsboerderij

Ted van Hees
Land van Ons Nijmegen
Mei 2021

**Land
van
Ons**

Inhoudsopgave

- 3** Inleiding: collectieve inspanning voor unieke aankoop
- 5** Groot Zeeland: centrum heerlijkheid Zeeland en moederboerderij van Nieuw Zeeland
- 9** De familie Remy, Groot Zeeland en Nieuw Zeeland
- 10** De hedendaagse boerderij Nieuw Zeeland
- 12** Land van Ons ontdekt Nieuw Zeeland
- 13** Intermezzo: geschiedenis van land en grond in Ooijpolder en Duffelt
- 16** Zuivelindustrie in Duffelt: opkomst en neergang
- 18** Plannen voor de toekomst
- 19** Zonnepark in de nabijheid?
- 21** Tot slot: veel ervaring en kennis in de regio
- 22** Dank aan, illustratief en foto's en literatuur

Coöperatie Land van Ons koopt boerderij met 75 ha grond in Ooijpolder-Duffelt

Van Groot Zeeland, melkveebedrijf Nieuw Zeeland naar innovatief gemengd gemeenschapsbedrijf

“Ik zou ervoor zorgen dat je kon autorijden en vliegend autorijden zonder dat het slecht zou zijn voor het milieu. Ik zou zorgen voor een omgekeerde wereld. Dat betekent dat de dingen die slecht voor het milieu zijn opeens goed zouden zijn en de dingen die goed zijn voor het milieu slecht zijn”
Sam van den Thillart, uit Den Bosch, 9 jaar – portret van een kind in haar slaapkamer, *De Volkskrant*, 20 april 2021 – *mooi, wel de dingen die goed zijn versterken, zou ik zeggen tegen Sam: soort milieubelasting – TvH)*

“Als er één dier op deze wereld is dat alle reden heeft om de gehele fucking mensheid van de aardbodem te vegen, dan is het wel de koe. Koeien behandelen ons met onschuld en kwetsbaarheid en wij beantwoorden dat met marteling en moord. Als je wat tijd doorbrengt met koeien kom je erachter wat voor schitterende dieren het zijn. Speels, sociaal en nieuwsgierig. Echt, als er zoiets bestond als een kosmische rechtbank, hadden we onze zaak tegen koeien allang verloren”.
Moby, *Volkskrant Magazine*, 17 april 2021

Inleiding: collectieve inspanning voor unieke aankoop

Land van Ons kondigt in april 2021 de dan ruim twaalfduizend leden aan een grote stap te maken in zijn nog jonge bestaan. De voorgenomen aankoop van het melkveebedrijf Nieuw Zeeland met 74,5 ha voornamelijk grasland zou verreweg de grootste tot nu toe zijn. Het is de eerste verwerking van land in Gelderland. We bekijken in dit verhaal de geschiedenis van boerderij Nieuw Zeeland en haar oorsprong in Groot Zeeland en het omliggende land, zowel in politieke als in cultuurhistorische zin. Ook verhalen we van de geschiedenis van de boeren die vier generaties op dit land hebben gewoond en gewerkt, de familie Remy. Vervolgens bespreken we hoe Land van Ons deze boerderij op het spoor en de aankoop tot stand is gekomen. Daarna gaan we in op de kwaliteit en de verbouwingsgeschiedenis van het land en de grond. Vervolgens gaan we kort in op de zuivelindustrie in het gebied; dit met de wetenschap dat Nieuw Zeeland een melkveebedrijf is dat zijn melk

levert om er – Leerdammer – kaas van te maken. Dan bespreken we de plannen voor de toekomst en in het bijzonder wat Land van Ons aan moet met het zonnepark dat in de nabijheid van Nieuw Zeeland gepland is: onder welke voorwaarden zou dat aanvaardbaar zijn? Tenslotte beschouwen we tegen de achtergrond van de innovatieve landbouw in Nijmegen en omgeving de gunstige context voor de toekomst van Nieuw Zeeland.

“Minder koeien, meerdere diersoorten, diverse soorten akkerbouw, heggen, struiken en (fruit)bomen. Een gevarieerder landschap, meer biodiversiteit en een gezondere bodem. En een duurzame boer die fatsoenlijk kan leven van de opbrengst van zijn land.”

En:

“Kunstmest, chemische gewasbeschermings- en verdelgingsmiddelen, drijfmest, monocultuur en intensief maaibeleid zijn uit den boze.”

Zo vatte journalist Maarten Reith de woorden van Land van Ons-voorzitter Franke Remerie bij de aankoop van boerderij Nieuw Zeeland samen in een interview met *De Gelderlander*.¹ Land van Ons (LvO) koopt in twee fasen boerderij *Nieuw Zeeland* met 74,5 ha grond in de oostelijke Ooijpolder of preciezer de Duffelt in het buurtschap Zeeland, gemeente Millingen / Berg en Dal². Het aangekochte land omvat vijf percelen rond de boerenwoning en enkele schuren voor zo'n 120 tot 135 koeien, machines en andere apparatuur, kalverboxen met meerdere kalveren, hooiopslag, mestopslag enz.³ Iets daarvandaan staat een tweede woonhuis, dat nu wordt verhuurd. Voor de grond en de bebouwing betaalt LvO ruim €6 miljoen. De eerste fase van de aankoop in januari 2021 omvat ongeveer 25,5 ha, de tweede fase de overige 49 ha begin 2023. De 61-jarige huidige eigenaar, boer Anton Remy, heeft geen opvolger. Hij blijft de eerste twee jaar wonen op de boerderij en verbonden met het bedrijf en heeft het recht de drie daaropvolgende volgende jaren er nog te blijven wonen en als vrijwilliger betrokken te blijven. Antons oudste broer Jos en tweede broer Kees zijn beiden lid van Land van Ons. Antons op een na oudste broer Paul stelt met gepaste trots vast: “het boerenbedrijf van Anton Remy behoort tot de grotere boerderijen rond Nijmegen”.

Boerderij Nieuw Zeeland met er omheen de vier percelen met kadastrale nummering

De Familie Remy heeft Nieuw Zeeland sinds vier generaties in bezit (zie onder). Overgrootvader Gerhard bezat zelfs al langer het meer omvangrijke landgoed Groot Zeeland waarop zijn zoon Gerard in 1912 de boerderij bouwde. LvO beoogt dit melkveebedrijf in een aantal jaren om te vormen tot een groot gemengd bedrijf, met verschillende boeren en hun families, die als gemeenschap op de boerderij wonen en werken, maar daarnaast ook andere beroepsactiviteiten kunnen hebben. LvO wil met deze boerderij de biodiversiteit van dit land bevorderen en het landschap verfraaien. Met deze aankoop wil LvO tegelijkertijd laten zien dat een gemengd bedrijf dat natuurinclusieve kringlooplandbouw vooropstelt in Nederland en de Ooijpolder levensvatbaar is; en ook dat levering van de productie in de omgeving van de Ooij – Nijmegen – via een ‘korte keten’ mogelijk is. Daarbij denkt LvO aan diverse teelten, teeltrassen en variëteiten die geschikt zijn voor de deels licht tot matig zavelachtige rivierkleigrond.

Tot nu toe zijn organisaties als De Ploegdriever, Burgerinitiatief Duurzame Ooijpolder, Vereniging Nederlands Cultuurlandschap (VNC) en Via Natura, met Stichting Ark, het Waterschap en Staatsbosbeheer er in de Ooijpolder in geslaagd voor kruidenrijke dijkbegroeiing en uiterwaarden en een

1. Samen voor een duurzamere landbouw, Coöperatie Land van Ons, Maarten Reith, *De Gelderlander*; 20 april 2021.

2. Voor veel mensen is de Ooij of de Ooijpolder het hele polderland ten oosten van Nijmegen tot aan de de grens met Duitsland in de Duitse Duffelt tussen de stuwwal en de Waal. In feite is de Ooijpolder het westelijke deel en de Duffelt het oostelijke deel hiervan. We zullen het in navolgende aansluiten bij die gebruikelijke aanduiding als Ooijpolder.

3. De kadastrale nummers van die vijf percelen zijn: Millingen E 206, Millingen E 208, Millingen E 209, Millingen E 251 en Millingen E 259.

groenblauwe dooradering⁴ van het polderlandschap te zorgen. Maar er is nauwelijks een succesvolle omschakeling van de grotere boerenbedrijven naar een meer biodiverse, natuurinclusieve bedrijfsvoering.

't Zeeland, ooit met veel heggen. Nu een enkele boom of struik

Foto: Jan Smit, Van Eck, p. 11

Anton Remy draagt een mooi bedrijf over aan Land van Ons met bijna 75 ha aangesloten land om zijn boerderij heen. De boerderij ligt tussen de dorpen Leuth en Millingen aan de Zeelandsestraat en tegen de Duitse grens. Naast de hoofdboerderij Nieuw Zeeland met opstallen ligt zo'n 70 meter naar het noorden het tweede woonhuis, dat nu wordt verhuurd. Het Pieterpad, dat hier deels door de Duitse Duffelt loopt, komt vlak langs Nieuw Zeeland. Eromheen liggen andere huizen en boerderijen die verwijzen naar de benaming van de middeleeuwse Heerlijkheid Zeeland: ten noorden van Nieuw Zeeland Huis Groot Zeeland, ten oosten de Zeelandse Hof en ten zuiden Huis Klein Zeeland (zie voor alle drie later).

Groot Zeeland: centrum heerlijkheid Zeeland en moederboerderij van Nieuw Zeeland

Boerderij Nieuw Zeeland dateert van 1911/12. De naam verwijst naar het gelijknamige buurtschap Zeeland, dat waarschijnlijk ziedeland of laagland betekent. Dat duidt op het moerasgebied langs de pre-Romeinse Rijn en Waal, dat werd afgewisseld met hoger gelegen oeverwallen. Rond 250

Het voorhuis van Groot Zeeland van vóór de brand van 1976

na Chr. zou de Waal zich van de Rijn hebben afgesplitst bij een grote overstroming ter hoogte van Millingen.⁵ Het moeras- of broekland en ook de laaggelegen akkers en graslanden van Nieuw Zeeland, werden eind 13e, begin 14e eeuw ontwaterd om deze geschikt te maken als weidegrond. De ondergrond van de terp of pol (zoals een kunstmatig opgeworpen terp hier heet), waarop een kasteel heeft gelegen en later de Hoeve

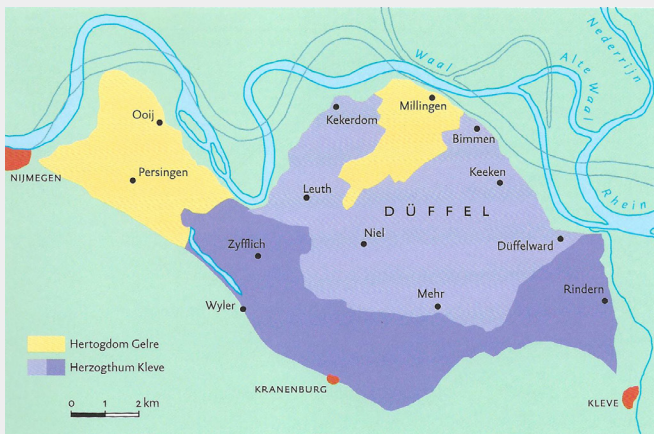
Groot Zeeland. Als eigenaar van Groot Zeeland

heeft de overgrootvader van Anton Remy de basis gelegd voor de huidige boerderij Nieuw Zeeland. Opgravingen van de terp van Groot Zeeland tussen 1976 en 1978 hebben een woonlaag uit de midden-ijzertijd (ca. 600 voor Chr.) aan het licht gebracht.

Voor een goed begrip van de geschiedenis van Groot Zeeland en ook Nieuw Zeeland is het onderscheid van belang tussen leenheer, leenman en pachter en bovendien de territoriale of geografische ligging of het 'politieke eigendom' van deze goederen. Om met dat laatste te beginnen, in waterschaps- en ook politieke termen is het rivierengebied tussen Nijmegen en Kleef en met name het grootste bestuursdistrict van oudsher een – verschuivend – grensgebied. Door het streven naar gebiedsuitbreiding van zowel het graafschap en later hertogdom Kleef als het graafschap en later hertogdom Gelre verschoven de grenzen geregeld. Zo ging in 1473 de Duffelt van Gelre naar

4. Groenblauwe dooradering verwijst naar het (terug)planten van heggen en struiken en het uitdiepen van waterlopen in het gebied.

5. Adriaan Haartsen, *Ontgonnen verleden, Regiobeschrijvingen provincie Gelderland*, Directie Kennis, Ministerie van LNV, Ede, 2009, p.110

Bron: Van Eck, p.33

Kleef. Millingen en 't Zeeland behoorden sinds de Romeinse tijd bij de Gelderse Overbetuwe, maar in 1348 kwamen ze in het bezit van het adellijke Huis Bergh in 's-Heerenberg in de Achterhoek, behorend tot het graafschap, later hertogdom Gelre en daarmee tot de Nederlanden.⁶ De leenman was evenwel de ene keer 'Nederlands' en de andere keer 'Kleefs', 'Pruisisch' of 'Duits'. De pachter was meestal 'Nederlands'. Pas met de familie Remy, die Groot Zeeland aanvankelijk pachtte en spoedig daarna kocht, kwam het goed tijdelijk in

handen van 'Duitsers' uit het net over de grens gelegen Niel. Met Huis Bergh was het daarom gegeven dat de enclave Millingen/Zeeland te midden van het tot in de twintigste eeuw Duits gebied van Leuth en Kekerdome politiek-geografisch al die tijd Nederlands bleef.

Hedendaags welkomstbord voor Groot Zeeland

De eerste vermelding van Groot Zeeland in de archieven, als centrum van de Heerlijkheid Zeeland en dus ook van de grond van het latere Nieuw Zeeland, dateert van 1307 met de belening van Otto van Bylandt. Een heerlijkheid betekent een ambtsgebied, zowel geografisch als rechtskundig, waar een lokale gezagsdrager de rechten van een heer – vandaar heerlijke – heeft: benoeming van de burgemeester en andere ambtsdragers, maar ook het jacht- en visrecht, het recht op tienden (afdracht door boeren van tien procent van hun oogstopbrengst) of het veerrecht. Millingen was een 'hoge heerlijkheid', Zeeland een 'gewone'; het verschil was dat de heer van Millingen recht mocht spreken in ernstige criminele gevallen, terwijl die van Zeeland slechts kleine misdrijven, bijvoorbeeld kruimeldieven berechtte en voor zware misdrijven als moord moest doorverwijzen naar de 'Geregt Plaats van Mylingen'. De Heerlijkheid Millingen bleef tot begin achttiende eeuw bij Het huis Bergh en daarmee bij Gelre (en later de Nederlanden) horen. In 1710 erfde het geslacht Hohenzollern-Sigmaringen Millingen. Een paar jaar erna kocht F.C. Colenbrander (onder meer steenfabrikant) uit Zutphen de heerlijkheid Millingen en was tot halverwege de negentiende eeuw de baas in het ambtsgebied Millingen.⁷ Dat telde in die tijd zo'n zevenhonderd inwoners, een veelvoud van dat in de Heerlijkheid Zeeland.⁸ Millingen lag tijdens de Bataafse Republiek (1895-1806) als een enclave tussen de Rijn en het Franse gebied. De buurdorpen Leuth en Kekerdome, sinds 1473 bij het hertogdom Kleef, kwamen eerst met de Vrede van Wenen in 1815-16 bij het nieuwe koninkrijk der Nederlanden. Pas in 1818 ontstond de definitieve grens tussen de Nederlandse en Duitse Duffelt, en dus Nederland en aanvankelijk Pruisen en later Duitsland.

De heer van Bylandt, ook wel ridder Diederick genoemd, gaf Groot Zeeland met bijbehorende titel

6. Jan van Eck, *Historische atlas van Ooijpolder & Duffelt, Een rivierengebied in woord en beeld*, red. Wilfried Uitterhoeve, SUN, Amsterdam, 2005, p. 12/13.

7. Saillant detail: Land van Ons, weliswaar een landelijke coöperatie, heeft haar basis ook in Zutphen, waarmee met de aankoop van het nabij gelegen Nieuw Zeeland (een deel van) de historische cirkel rond is.

8. Van Eck, pp. 34-35 resp. p. 30.

door aan zijn zoon Johan en deze na diens overlijden in 1346 aan zijn kleindochter en haar man Willem, Heer van (den) Bergh, in de Achterhoek. In 1406 beleende Frederik, dan de heer van Bergh, de heerlijkheid Zeeland aan de heer van Appeltern. Het centrum van de heerlijkheid was Huis Groot Zeeland, waar de heren van de Heerlijkheid Zeeland in de Middeleeuwen dan ook woonden. Het toenmalige kasteel, geheten Ho(u)berg of Zeeland, lag op de verhoging in het land waar later Hoeve Groot Zeeland werd gebouwd. Het kasteel is waarschijnlijk tijdens de Nederlandse Opstand (1568-1648) verwoest. In ieder geval was het kasteel vóór 1667 afgebroken. Tot in de negentiende eeuw ging het leengoed Zeeland vervolgens van de ene adellijke familie naar de andere. Toen Evert van Bommel in 1591 “Up Zeland” of “’t Zeeland” overdroeg aan Arnt van Bronckhorst tot Wamel, drost en hofmeester van Culemborg, werd de naam tot begin achttiende eeuw overigens Bronckhorsterhof.

Het geslacht Motzfeldt uit Kleef kocht in de persoon van (sinds 7012) baron Johan van Motzfeld in 1706 't Zeeland met Groot Zeeland. Hij was getrouwd met een Van Eck, een bekende naam in de polder: Justina Maria van Eck van Panthaleon. Johan was vice-kanselier van Kleefs Pruisische geheime regeringsraad. Verschillende generaties Van Motzfeld hadden nauwe banden met de pachters van hun goederen, gezien de vermelding als getuigen bij de doop van kinderen van pachters. Baron Johan schreef van alles over 't Zeeland op in zijn 'kladde boeck'. Zo lezen we dat pachter Roelof Peters naast het betalen van de jaarlijkse pacht twee zakken appels leverde en honderd nieuwe wilgen pootte. Van Motzfeld kocht in 1708 de 'Troyen Hoffsteede', het ten noorden van Groot Zeeland gelegen huis dat men in Millingen kent als 'de kaot van Remy'.⁹ Interessant voor de geschiedenis van Groot en ook Nieuw Zeeland is wat pachter Jan Staij van de helft van bouw- en weiland en tienden van Huis Zeeland bij een veiling in 1731 moest verkopen: drie paarden, zes koeien, enkele kalveren, twee stieren ("eenen stier en eenen bull"), zeven runderen (kennelijk geen koeien of stieren... ossen?), een paar varkens, een haan met drie hennen en verder karren, eggen, ploegen, flegels en ander gereedschap en hokken en kleine opstallen; zelfs zijn huisraad en proviand werd geveild. Schrale troost voor Jan Staij was dat de opbrengst dusdanig groot was dat hij een deel van het vee en de huisraad kon terugkopen.¹⁰

Belangrijke Verkoop
VAN
Onroerende GOEDEREN.

De Notaris VAN RIJCKEVORSEL VAN KESSEL te Nijmegen zal op Donderdagen 18 en 27 Juli 1893, telkens om 1 uur, in het hotel *St. Crispinus* aan de Oude Stadsgracht aldaar, in het openbaar

veilen en verkoopen:

Voor Zijne Hoogheid Prins Heinrich zu Waldeck en Pyrmont, te Alt-Wildungen.

De aanzienlijke, uit beste kleigronden bestaande **BOUWHOEVE, Groot Zeeland** genaamd, onder Millingen en Lenth gelegen, kadastr. sectie B, groot 81 hectaren 7½ aren, in de volgende koop, als:

Onder Millingen.

1e koop. **HUIS, SCHUREN, ERVEN, TUIN, BOOMGAARD, BOUW- en WEILANDEN**, Nos. 11, 12, 34, 35, 86, 87, 88, 39, 42, 43, 44, 46, 48, 49, 71 en 72, groot 56 hectaren 93 aren, 80 centiaren; waarvan 22,56,70 hect. bouwland en 34,43,10 hect. weiland.

2e koop. **WEILAND** No. 32, groot 5 hectaren 44 aren 90 centiaren.

3e koop. **WEILAND** No. 51, groot 2 hectaren 60 aren 20 centiaren.

4e koop. **WEILAND** No. 50, groot 3 hectaren 70 aren 10 centiaren.

Onder Lenth.

5e koop. **BOUWLAND** No. 149, groot 8 hectaren.

6e koop. **Generale Massa** van al de voormelde goederen.

Toorts:

Onder Millingen

de helft in de navolgende tienden behorende tot *Groot Zeeland*, als:

7e koop. Die uit de gronden van den Heer **W. DE JONCKHEERE**.

8e koop. Die uit gronden behorende aan den Heer **G. VOS**.

9e koop. Die uit een stuk bouwland, genaamd *Russe-weide*.

10e koop. Die uit 't Klein Zeeland van den Heer **J. ARNIS**.

11e koop. Die uit de Benke, behorende aan **Jhr. ENGELIN VAN RIJLSWEERT**.

Aanvaarding: Tuis en Weiland 22 Februari 1894, Gebouwen 1 Mei 1894 en Bouwland stoppeltbloeit 1894.

De koopers treden in 't genot der huurpenningen verschijnende 1 November 1893.

Betaaltijd 1 November 1893 of eerder met bijbetaling van renten ad 4 pCt. van 1 Aug. af in het jaar gerekend.

Meerdere inlichtingen te bekomen bij den Heer **Fr. VAN HAAREN**, te Beek, gemeente Ubbergen, en bij voornoemde Notaris.

9. Rijksarchief Gelderland, Oude Rechterlijk Archief Zeeland, inv nr 1, geciteerd in: Wil Oteman, Groot Zeeland, Millings Jaarboek 2000, Millingen aan de Rijn, p. 16/17. In de 'kaot' woonde vanaf 1925 Gert van Ooij en zijn gezin, vanaf 1925 de eerste vaste arbeider op Groot Zeeland. Idem, p. 24.

10. Biesterfelder Archiv, Detmold, inv. nr. 1771, geciteerd in Oteman, p. 16.

Deze inventaris laat zien dat in de vroege achttiende eeuw Groot/Nieuw Zeeland een volwaardig gemengd bedrijf was, met een variëteit aan boerderijdieren en landbouwwerktuigen, kennelijk in gebruik voor akkerbouw.

Elisabeth van Motzfeldt trouwde in 1770 als 15-jarige met de 30-jarige Rijksgraaf Friedrich Wilhelm zur Lippe-Biesterfeld. Zo werd vanaf 1770 tot 1883 de familie Zur Lippe-Biesterfeld de eigenaar van huis Groot Zeeland als centrum van de heerlijkheid. Huis Zeeland en directe omgeving aan weerszijden van de Zeelandsestraat zijn in 1832 eigendom van Johan Karel van Lippe-Biesterfeld. Deze was eveneens eigenaar van Huis Spaldrop, een andere nabije en belangrijke hoeve, bovendien met een eeuwenoude geschiedenis, die evenals de nederzetting Kekerdome mogelijk teruggaat tot de tijd van de Karolingers^{11,12}. Spaldrop is al tijden in handen van de in Ooijpolder en Duffelt bekende familie Broekman. Dus ook al was (Groot) Zeeland in die achttiende en negentiende eeuw in handen van edellieden met de Pruisische en later Duitse nationaliteit, het bleef al die tijd bij (de) Nederland(en) horen. Gravin Amalie, een dochter van Johan Karel trouwde met prins Karl van Waldeck. Bij haar overlijden in 1879 erfde de jongste van drie zoons, prins Heinrich von Waldeck Groot Zeeland en de nabij gelegen hoeve Biesterveld. Toen Heinrich in 1893 er niet in slaagde zijn bezittingen en Zeeland te veilen, verpachtte hij in 1894 Groot Zeeland aan 'grondeigenaar' Gerhard Remy uit het Duitse Niel, waarop deze het in 1899 aankocht. Gerhard is de overgrootvader van de huidige eigenaar van Nieuw Zeeland, Anton Remy.

Naast het kasteel waren er in de Heerlijkheid Groot Zeeland waarschijnlijk al eeuwenlang enkele hoeves, zoals die bij het kasteel zelf en voorlopers van de boerderijen Klein Zeeland en Zeelandsche Hof¹³. Van der Aa verwijst naar deze boerderijen in zijn publicatie van 1851 als hij schrijft over de "bezwaring van de boerderijen in de heerlijkheid met krijgslieden in 1575". De Zeelandsche Hof ligt ten oosten van Nieuw Zeeland aan de Molenstraat, die deels samenvalt met de Duitse grens. Deze monumentale hoeve torent op een vier meter hoge pol boven het vlakke land uit en is vanuit de wijde omgeving zichtbaar. Er zijn bouwsporen uit de vijftiende eeuw, maar de bouw van de huidige Zeelandsche Hof dateert van 1845. Op historische kaarten ziet men dat boerderij Klein Zeeland eveneens een lange geschiedenis kent. Ook Klein Zeeland ligt op een pol, een woonboerderij met een bedrijfsgebouw. De karakteristieke boerderij brandde midden jaren zestig af,

waarna op dezelfde plek het moderner en bescheiden huis Klein Zeeland werd gebouwd. Aan de andere kant van de plas tegenover Klein Zeeland, ten westen van Nieuw Zeeland ligt vanaf ca 1850 de hofstede Biesterveld, al langer het eigendom van de erven Daamen.¹⁴

Oude boerderij Nieuw Zeeland 1912-1944

11. Aa, van der A.J., *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden*, Deel XIII, Gorinchem 1851 (citaten uit *Groot Zeeland, Millingen aan de Rijn, Cultuurhistorische Quickscan*, i.o.v. N. de Witt, Stichting in Arcadië, Amersfoort, 23 juni 2020).

12. Schulte, A.G., *De monumenten van geschiedenis en kunst. Het Rijk van Nijmegen*. Oostelijk gedeelte en de Duffelt, 's Gravenhage, 1983. Spaldrop bestaat nog steeds als grote boerderij van de familie Broekman.

13. Aa, van der A.J., *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden*. Deel XIII, Gorinchem 1851, geciteerd in *Groot Zeeland, Millingen aan de Rijn, Cultuurhistorische quickscan*, p. 15.

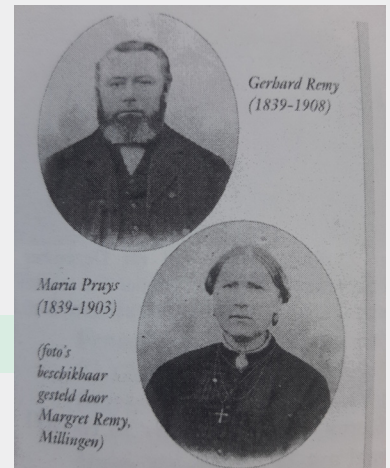
14. Boerderij Hofstede Biesterveld Daamen buurtchap Zeeland (Millingen) (hetnieuweinstituut.nl) – de datering op de site van deze projectontwikkelaar geeft 1946/47, waarschijnlijk als wederopbouwboerderij. Henk Verschoor signaleert op de topotijdreis.nl kaart van 1850 dat Hoeve Biesterveld naast Groot Zeeland en Klein Zeeland één van de drie hoeven van het buurtchap Zeeland is.

De familie Remy, Groot Zeeland en Nieuw Zeeland

Anton Remy, de huidige boer van Nieuw Zeeland, is van de vierde generatie Remy op dit land. Zoals gezegd pachtte overgrootvader Gerhard of Gerard Remy, afkomstig uit Niel, in het Duitse deel van de Duffelt, in 1894 de boerderij van prins Heinrich van Waldeck Pyrmont; in 1899 kon Gerhard sr de boerderij kopen. De Nijmeegse notaris geeft in de koopakte de volgende omschrijving: “Eene hofstede te Millingen gelegen, Groot Zeeland, bestaande uit huis, erf, schuur, tuin, boomgaard, bouw – en weideland, hakhout, opgaande bomen en water”, bijna 74 ha. Kosten: 207.500 DM. Een groot deel van het huidige Groot Zeeland en Nieuw Zeeland valt waarschijnlijk samen met dit land.

Gerhard Remy & Maria Pruys

Uit het huwelijk van deze Gerhard met Maria Pruys kwamen vijf zonen voort, waarvan Theodor de oudste en Gerard de jongste was. Alle zonen kregen van huis uit een boerderij mee. Tweede zoon Willem in Kellen, nu een wijk van Kleef. Derde zoon Eduard in het nabijgelegen Zyfflich. Franz bleef op de boerderij van zijn ouders in Niel. Theodor trouwde met Mechtilda Bless van de Zeelandse Hof – de familie Bless, met nu Joep Bless nog steeds als de eigenaar.¹⁵ In de erfscheiding in 1912 splitsten Theodor, voor de huidige Remy's 'de kleine opa' en de tien jaar jongere Gerard jr Groot Zeeland in tweeën. Theodoor Remy bleef op Groot Zeeland met het omliggende weiland en bouwland.

Overgrootvader Gerhard Remy met zijn broers Eduard en Franz

In de oorlog verruilde Theodor Remy vanwege het naderende Duitse leger Groot Zeeland voor onderdak in het rectorshuis bij de kerk in Millingen. Daarop richtte de Wehrmacht er een eerste-hulpstation in voor gewonde Duitse soldaten – op het dak wapperde als waarschuwing tegen luchtaanvallen een Rode-Kruisvlag. In de boomgaard stonden kanonnen waarmee de geallieerden werden bestookt. In de ruime kelders van Groot Zeeland was het goed schuilen. Theodors jongste zoon Gert Remy woonde met zijn gezin tot 1976 op Groot Zeeland. In 1968 was hij gestopt met zijn boerderij en een camping begonnen. In 1975 was het evenwel ook met de camping gedaan. Intussen was Gerts jongste dochter Margret in 1972 een peuterspeelzaal begonnen voor kinderen uit Millingen, maar ook die verhuisde in 1975 naar het dorp.¹⁶ Theodors tweede zoon Frans trouwde met Nelly Daamen van boerderij Biesterveld en betrok de aan de Molenstraat nabij gelegen boerderij 'de Klompenkamp'.¹⁷ Gerard Remy kreeg het land ten zuiden van Groot Zeeland en bouwde vanaf 1911 een nieuwe boerderij, Nieuw Zeeland, om deze in 1912 te voltooien.

Het gezin van Theodor Remy en Tilla Bless, bewoners van Groot Zeeland

15. Oteman, p. 22/23.

16. Idem, p. 27/28.

17. Idem, p. 24.

De gedenksteen in de huidige boerderij laat deze data nog altijd zien: 1912 de oplevering van de eerste boerderij, 1945 de brand en in 1951 de bouw van de huidige Wederopbouwboerderij Nieuw Zeeland.

De genoemde cultuurhistorische scan dateert de splitsing van Groot Zeeland door de nazaten Remy pas in 1955 (...?). En in 1969 zou opnieuw een deel zijn afgesplitst en verkocht. Vergelijking van topografische kaarten uit 1957

en 1966 laat duidelijke veranderingen zien, die we bespreken omdat Groot Zeeland aan de zuid-oostkant nog altijd direct grenst aan het land van Nieuw Zeeland. Het oorspronkelijke patroon

van de grachten die lang rond het huis hebben gelegen is gaandeweg geheel verdwenen. Na demping van de noordoostelijke hoek van de buitengracht komt er rond 1985 bosaanplant:

“De boomgaard rond het huis was in de jaren '70 van de 20e eeuw ingericht als camping ‘Groot Zeeland’. In diverse tijdschriften en kranten wordt in deze periode geadverteerd met ‘Vakantiehuisjes nog te huur voor de maanden mei, juni. Tevens grote plaats voor caravans en tenten’.”

Op 4 januari 1976 brandde de boerderij voor een groot deel af om pas weer eind jaren tachtig in de huidige vorm te worden herbouwd door koppelbaas Toon (Tonny) de Witt – de broer van ‘kruidenier’ Jan de Witt uit Beek, de vader van de huidige eigenaar. Bij de heraanleg van de tuin rond het huis zijn een aantal hoogstamfruitbomen uit begin twintigste eeuw blijven staan, maar er is daarbij verder geen rekening gehouden met de historische structuren.¹⁸ Deze verkocht Groot Zeeland aan Bert Honcoop, een rijke tuinder uit het Westland. Die was eigenlijk uit op land in de Provincie Zeeland, stuitte bij toeval op Groot Zeeland en viel ervoor. Diens zoon Rutger ging het tweede huis huren op Nieuw Zeeland. In 2018 kocht de zoon van Nico de Witt, de zoon van Jan en inmiddels de eigenaar van de Plus supermarkt in Beek Groot Zeeland. De Witt zegt enthousiast te zijn over de aankoop van Nieuw Zeeland door Land van Ons en de plannen van de coöperatie met boerderij en land – al was het maar om definitief geen zonnepark als buur te krijgen.

De hedendaagse boerderij Nieuw Zeeland

De oorspronkelijke boerderij ging aan het einde van de Tweede Wereldoorlog bij een brand grotendeels verloren. In 1950/51 liet de vader van Anton, Ernst Remy op dezelfde plaats als de in de oorlog verwoeste boerderij een nieuwe kop-hals-romp boerderij, type wederopbouwboerderij naar de Delftse

Kijkje in grote koeienstal

18. Idem, p. 21

School, bouwen.¹⁹ Hij trouwde op 4 juni 1951 met Corrie Uijtewaai uit Schalkwijk, een dorpje bij Houten. Ernst en Corrie kregen twaalf kinderen, zeven jongens en vijf meisjes. Anton is het negende kind. Vader Ernst, die geboren werd in maart 1920 stierf na een ziekbed op 77-jarige leeftijd. Moeder Corrie, geboren in oktober 1920, werd bijna 81 jaar. Ze boden hun twaalf kinderen een “warm nest” en “ontmoetingspunt voor ons allemaal, een plek waar we altijd terecht konden”, zo lezen we op haar gedachtenisprentje. Paul vertelt dat de jongens allemaal op kostschool gingen bij de nonnen in Tegelen, de meisjes gingen gewoon in de buurt naar school.

Oude koeienstal met achtererf

Vader Ernst Remy heeft de boerderij in een aantal stappen uitgebreid. Hij bouwde in 1970 de huidige stal. In 1973 kwam Antons oudste broer Jos bij zijn vader eerst in loondienst, maar in 1974 volgde de opname van Jos in de gezamenlijke maatschap, waarna in 1978 ook Anton tot de maatschap toetrad. Op 31 december 1988 namen de gebroeders Anton en (aanvankelijk ook) Jos Remy de boerderij op ‘zachte voorwaarden’ over van hun vader. Ze bouwden het tweede huis op enige afstand van de boerderij, waar Ernst en Corrie Remy van hun welverdiende rust gingen genieten. Jos deed zijn aandeel in het bedrijf op 1 juli 1996 over aan zijn broer Anton. In 2008/09 realiseerde Anton de uitbreiding en modernisering met een melkrobot van de melkstal. Vervolgens bouwde Anton in 2016 een jongveeststal en maakte de andere asbestvrij. Antons broer Paul Remy geeft de volgende beschrijving:

“Het woonhuis met tussenlid heeft twee kelders en wordt gebruikt (...) voor bewoning en kantoor. De achter aan de woning gelegen deel met tweerijige grupstal, alsmede een paardenstal wordt niet meer voor deze functie gebruikt. Boven de deel zit de hooizolder. Vast aan de deel bevindt zich een zijdelingse aanbouw met op de begane grond een washok en kalvergroepshokken en op de verdieping de meelzolder. Vast aan deze zijvleugel zit een oudere schuur (deels bouwjaar 1912) met een werktuigenloods. Hier tegenover staat een open werktuigenberging (bouwjaar 1987) en ten oosten hiervan staat een oudere veld schuur.”

Luchtfoto's Nieuw Zeeland in recente verleden

Zoals indertijd veel boeren aan de Zeelandsestraat, teelde de familie Remy in een boomgaard van 16 ha op het land tegenover de boerderij fruit, met name goudrenetten en golden delicious. Ten

¹⁹ De architect daarvan was Dinnesen uit Groesbeek, die een bureau in Arnhem had. De Delftse School bouwde voort op De Stijl, maar wilde de Nederlandse plattelandsbouw in ere houden, die eenvoudig en sober was vergeleken met de meer decoratieve Amsterdamse School. Ze keerde daarbij terug naar het rationalisme van Berlage, gebruikte vrijwel alleen baksteen, met brede kozijnen en erkers in vaak lichte kleuren, hoge gootlijnen en groene hagen. De daken tussen topgevels zijn hoog en met pannen bekleed. Bron: gebroeders Remy, gesprek 27 april 2021; Delftse School - Wikipedia.

noordwesten van de boerderij was een boomgaard met laagstamfruit en ten zuidoosten daarvan de oudere hoogstamboomgaard, met ertussenin akkerland. Daarna waren de Remy's actief met akkerbouw (in 2017 nog suikerbieten), maar vanaf de jaren zeventig was het vooral het houden van melkvee. Vanaf de jaren negentig ging het om ruim 50 ha weiland, met verder de teelt van wintertarwe, zomergerst, mais en gras (op dit moment Italiaans raaigras). De huidige melkvee-schuur biedt plaats aan zo'n 135 koeien, maar naar verluidt hebben er zoveel nooit gestaan. Anton levert zijn melk aan Leerdam voor de productie van kaas. Volgens Paul Remy telt het bedrijf in totaal 120 zwartbonte koeien en een variërend aantal maalkalveren (vaarzen en pinken) en ander jongvee. Paul Remy tekent aan:

“Het kloppend hart van het bedrijf is de ligboxenstal die los staat van de boerderij. Groot 20 x 75 meter, gebouwd in 1970 en deels uitgebreid in 1978 en 1982, opgetrokken in hout en gedekt met golfplaten. De overige voorzieningen bestaan o.a. uit: een drijfmestsilo (van 17 bij 4 meter), bliksembeveiliging op bijna alle gebouwen, een voersilo, sleufsilos en erfverharding.”

Land van Ons ontdekt Nieuw Zeeland

Het was grondmakelaar/rentmeester Bart-Jan de Lorijn uit Wageningen die Arianne Doeleman van Herenboeren Nijmegen en Ted van Hees van Land van Ons in november 2020 attent maakte op de boerderij en het land van Remy dat te koop stond. Van Hees zocht voor Land van Ons in samenwerking met mensen en organisaties met kennis en ervaring in de regio, zoals de promotor

van de stadslandbouw in Nijmegen e.o. Han Derckx, vanaf begin 2020 naar geschikt land in de omgeving van Nijmegen en met name in de Ooijpolder. Op 20 november 2020 arrangeerde De Lorijn een afspraak en maakten Land van Ons oprichter en bestuursvoorzitter, Franke Remerie en Van Hees voor het eerst kennis met boer Anton en zijn broer Paul Remy op Nieuw Zeeland. De 61-jarige Anton

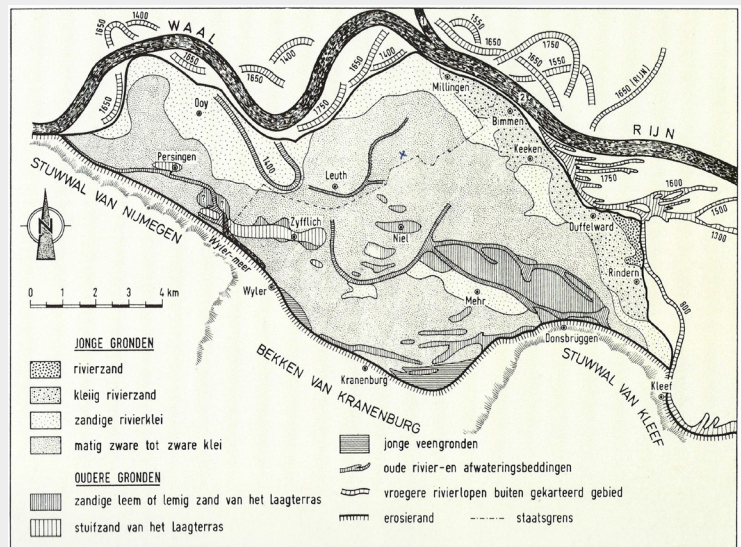
Eerste bezoek Land van Ons aan Nieuw Zeeland.
V.l.n.r. Paul Remy, Ted van hees, Franke Remerie, Anton Remy

Remy vertelde geen opvolger te hebben en 'ergens in de komende jaren' te willen stoppen met zijn bedrijf. Hij had de projectontwikkelaars die, zoals aan enkele van zijn burens met succes, fors geld boden voor gebruik van zijn land als zonnepark gedeceideerd de deur gewezen. Dat eerste bezoek, waarbij Remy zijn gasten ook een rondleiding gaf op zijn bedrijf, legde wederzijds de basis voor vertrouwen in verdere besprekingen. Het opende in december een onderhandelingsproces tussen Land van Ons en boer Remy daarin bijgestaan door De Lorijn, dat rond de jaarwisseling tot een voorlopig akkoord leidde. Bas van Goor assisteerde met zijn ervaring met percelen van Land van Ons Remerie in die onderhandelingen. In de maanden daarna volgden een serie gesprekken om de afspraken nader in te vullen, met als resultaat dat eind maart een definitieve overeenkomst volgde. Op 15 april 2021 presenteerde de voorzitter van Land van Ons het voorstel om boerderij Nieuw Zeeland, met opstallen en 74,5 ha land, te kopen op de algemene ledenvergadering van Land van Ons. Dat zou dan gebeuren in drie fasen: per 1 januari 2022 de eerste 25,5 ha, een jaar later de overige 49 ha met de boerderij, hetgeen dan in 2023 moet zijn afgerond. Als die presentatie in goede aarde is gevallen en de vele vragen naar tevredenheid zijn beantwoord, zullen de inmiddels ca. dertienduizend (half mei 2021) coöpe-

ratieleden spoedig daarna hun stem voor of tegen deze gefaseerde aankoop van grond en boerderij uitbrengen. Tegelijkertijd heeft Land van Ons de uitdaging om voldoende geld te mobiliseren om deze aankoop te kunnen doen.

Intermezzo: geschiedenis van land en grond in Ooijpolder en Duffelt

De Ooijpolder en de Duffelt staan in boerenland bekend om hun goede, vruchtbare grond, hoewel er ook stukken met kom- of klipklei voorkomen, die vooral als grasland dienst doen.²⁰ Sinds de laatste ijstijd, tussen 115.000 en ruim tienduizend jaar geleden, hebben de Rijn en de Waal hun sediment op de kilometers brede vlakte van de Ooijpolder en Duffelt afgezet. De loop van de Rijn (en Waal) veranderde tijdens die laatste ijstijd: eertijds liep die met een grote bocht ten noorden van de stuwwal van Montferland door het dal van de Oude IJssel en vervolgens waarschijnlijk door het IJsseldal aar het noorden. Maar in die periode brak de rivier door de stuwwal tussen Monterferland en Nijmegen naar het zuiden en schuurde door de huidige polder langs de Kleefs-Nijmeegse stuwwal. Rond 250 na Chr. zou de Waal zich nog eens van de Rijn hebben afgesplitst bij een grote overstroming ter hoogte van Millingen.²¹ Schulte schrijft dat tot ongeveer 200 na Chr. onder Ooij en Millingen - en daar ligt Nieuw Zeeland - de oeverwallen zijn gevormd uit “direct langs de stroomdraad van de rivier gedeponeerde sedimenten van zwaarder materiaal bestaande uit klei en zand”. Die oeverwallen zijn in de derde eeuw verder opgehoogd en getuigen van zowel inheemse als Romeinse bewoning. Afgezien van de in het landschap zichtbare veranderende meanders en daardoor verkavelingspatronen, kreeg de Waal in de vierde en vijfde eeuw globaal²² zijn definitieve loop. In de eeuwen daarna liet de rivier veel sediment achter, de zogeheten post-Romeinse oeverwalpakketten en slibden de overloopgeulen in de oeverwallen in de loop der tijd dicht. Deze sloten de komgronden af voor het rivierwater en vormden natuurlijke wegenpatronen. Het oude wegenpatroon van Millingen en mogelijk ook de Zeelandse straat danken daaraan haar bestaan. Om het water in latere eeuwen (na 1000 na Chr.) uit de kommen te weren, bouwde men dwars op de rivierloop of oeverwallen dijken, die later resulteerden in (deels ook nog huidige) kavelgrenzen. Schulte noemt deze menselijke ingreep in het landschap “een cultuurhistorisch hoogtepunt in de ontwikkeling van het gebied”.²³

Geologische kaart Duffelt en Ooijpolder - Nieuw Zeeland bij kruisje

Bron: Van Eck, p.8

Bovenstaande verloop van Rijn en Waal hebben geresulteerd in drie soorten sediment, die vanwege in de tijd wisselende rivierlopen en -beddingen, verspreid in de polder liggen: vlakbij de rivier was de stroomsnelheid het grootst en sloeg vooral grof zand en grind neer; wat verderop het land in was de stroomsnelheid minder en kwamen de lichtere stukjes klei terecht, die voor hoger gelegen oeverwallen hebben gezorgd met meer zandige klei of zavel; het verst van de rivier kwamen

20. Navolgende beschrijving is grotendeels ontleend aan hoofdstuk 34 van Van Eck, a.w., pp. 72-73.

21. Adriaan Haartsen, *Ontgonnen verleden, Regiobeschrijvingen provincie Gelderland*, Directie Kennis, Ministerie van LNV, Ede, 2009, p. 109-110.

22. Globaal omdat pas in later eeuwen door de aanleg van (ban)dijken, het tegengaan van dichtslibben en afsnijding van meanders en bochten kleinere aanpassingen in de Waalstroom plaatsvonden. Zie voor de meer specifieke ontwikkeling verder in de tekst.

23. Schulte, p. 6

door de wind de kleinste kleideeltjes terecht en deze gaven meer compacte, lager gelegen komkleibodems, de broeklanden. Overeenkomstig deze grondsoorten zijn boeren vanaf de achtste eeuw de Ooijpolder en Duffelt gaan gebruiken voor akkerbouw, groente- en fruitteelt en veeteelt. Dat begon in eerste instantie met kleinschalige verbouw van groente, fruit en granen op de hoger gelegen oeverwallen, waarbij sleedoorn- en meidoornhagen de erfafscheiding bepaalden. Vanaf de dertiende en veertiende eeuw werd de loop van Rijn en Waal gaandeweg bedwongen door de aanleg van bandijken. De Duffeltse bandijk liep van Kleef, via Millingen, Kekerdom en Leuth naar het Wylermeer. Evenals de Ooijse bandijk dateert deze van kort voor 1300.²⁴

Vanaf ongeveer 1800 kent de Waal tussen Millingen en Nijmegen zijn huidige loop met twee grote bochten, met ter hoogte van Millingen de afscheiding naar het noordwesten van de Rijn als Pan-nerdensch kanaal. Naarmate de bovenloop van de Neder-Rijn steeds verder verzandde en de dijken van de Waal het almaar zwaarder te verduren kregen, werd dat begin achttiende eeuw gegraven om de watertoevoer naar de IJssel en de Neder-Rijn te waarborgen en het gevaar op overstromingen te verminderen. De Waal, die op dat moment 90 procent van het Rijnwater verwerkte, voert sindsdien tweederde daarvan af, terwijl de Neder-Rijn/Lek tweenegende en de IJssel éénnegende voor hun rekening nemen. Net ten zuidoosten van Millingen werd driekwart eeuw later het Bijlands Kanaal gegraven ter afsnijding van de scherpe meander in de toenmalige Boven-Waal.

Op de lager gelegen broeklanden groeiden veelal eiken en elzen, die later in cultuur werden gebracht als gemeenschappelijk weiland en nog weer later werden verkaveld. Vanaf de twintigste eeuw konden deze door bemaling op een deel van deze weilanden geschikt gemaakt worden voor akkerbouw. Weteringen of ontwateringssloten moesten overtollig kwelwater afvoeren, maar waar dat ondoenlijk was leverden griendbossen hout voor bind- en vlechtwerk. Van oudsher was vooral de Ooijpolder tot ver over de landsgrenzen bekend om haar vette hooi- en weilanden. Zo brachten boeren uit Denemarken ooit grote kudde koeien in het voorjaar naar de Ooijpolder om deze 'vet te weiden'. Vroeger, tot in de twintigste eeuw werden de sluizen in de Ooijse dijken 's winters opengezet om het Waalwater de polder in te laten. In het voorjaar zakte dan het water, liep de polder weer leeg, daarbij een vruchtbare laag slib achterlatend. Zo vond er een natuurlijke bemesting van de landerijen plaats.²⁵ Het gebruik van de bodem in de Ooijpolder was daardoor minder

intensief dan in de Duffelt.²⁶ Omdat in Midden- en West-Nederland de inpoldering in de Middeleeuwen op grotere schaal ter hand werd genomen, had dit consequenties voor de bovenstrooms gelegen polders als Ooij en Duffelt: de ringdijken sloten om het Cirkul van de Ooij (ca. 1350) en rond de Duffelwaard in 1364. Dat leidde onder meer tot de ontginning van de binnendijkse komgronden.²⁷ Tot ca. 1900 liep in de Cirkul van Ooij iedere winter via een inlaatsluis bij Erlecom het Waalwater de polder binnen. Deze sluis verdween om het water via overlaten – verlaagde delen van de bandijk – binnen te laten lopen. Dat zette Millingen, 't Zeeland en de Duitse

In De Gelderlander een perfecte illustratie door Ernst Remy van hoe pijn het doet dat hij met zijn fruitboomgaard moet kappen

24. Haartsen, p. 111. Omstreeks 1200 maakte de Waal nog een veel zuidelijker gelegen bocht langs Leuth, waarmee Erlecom nog ten noorden van de Waal lag. De Ooijse Graaf langs de Kapitteldijk getuigt daarvan nog.

25. Van Eck, p. 20.

26. Van Eck, p. 11.

27. Schulte, p. 7.

Duffelt jaarlijks onder water, zonder dat ze dat konden lozen. Het bestuur van de Cirkul weigerde de dijken te verhogen, waarop Millingen en 't Zeeland samen met de Pruisische polders, zoals Duffelt en Kranenburg, in waterstaatkundige zin een nieuwe polder vormden. Om het Ooiwater te keren legde deze in 1853 een nieuwe dwarsdam, de Querdamm aan, die later de grens ging vormen tussen Nederland en Duitsland. Overigens kwam de relatief kleine polder Millingen met zo'n tien boerderijen in 1838 onder het Gelderse Rivierpolderreglement, terwijl de nog kleinere heerlijkheid Zeeland geen deel van deze Millingse polder uitmaakte. In 1907 voegden Gedeputeerde Staten van Gelderland Leuth en Kekerdome samen tot de 'buitenpolder' "Millingen, De Duffelt en Zeeland". Pas in 1933, tegelijk met de ingebruikname van het Hollandsch-Duitsch gemaal bij Nijmegen in het Meertje, ontstond een nieuw Nederlands polderdistrict dat Ooij, Beek, Erlecom, Millingen en Zeeland verenigde.²⁸

“Voor de afwatering werden oude strangen (her)gebruikt en vergraven tot de Zeelandsche weterring aan de noordwestzijde en de Voorste weterring aan de zuidoostzijde. De Zeelandsche straat vormde de ontginningsas waar vanaf deze weg de verkaveling van het gebied middels sloten

Overloopgebied van de Waal in Ooijpolder en Duffelt

Bron: Van Eck, p. 68

afwaterde op bovengenoemde weteringen. En op de Geomorfologische kaart in dat rapport, gecombineerd met de huidige topografie, zijn de oude strangen ('restgeulen') die zijn gebruikt voor de aanleg van de weteringen goed zichtbaar. Die lopen precies over het gebied waar Nieuw Zeeland is gelegen en ook over het land ten oosten van Nieuw Zeeland.”²⁹

In de Ooijpolder en het Nederlandse deel van de Duffelt komt met de schaalvergroting van de landbouw in de twintigste eeuw dit karakteristieke heggenlandschap onder druk te staan. Dat maakte een einde aan de tot dan overheersende kringlooplandbouw van kleine tot middelgrote gemengde bedrijven. Hier en daar is in de Duitse Duffelt nog iets van dit oorspronkelijke landschap met zijn typische heggen, houtwallen en drinkpoelen voor het vee bewaard gebleven. Vanaf 1950 gingen landbouw en veeteelt met het grootschalig gebruik van kunst- en drijfmest, chemische bestrijdingsmiddelen, vervanging van os en paard door tractoren en landbouwmachines en ruilverkaveling pas echt intensiveren. Zelfs op de wat hoger gelegen gronden van stroomruggen verdwenen gaandeweg de graanakkers of fruitboomgaarden ten gunste van weiland. De wijde omtrek van Nieuw Zeeland laat dan ook het typisch Nederlands voorbeeld zien van strakgetrokken percelen zonder heggen, houtwallen, met hier en daar voor de afwatering nog wel een enkele sloot.

Ook op Nieuw Zeeland maakten de fruitboomgaarden plaats voor weide- en grasland of voedermaisbouw. De eerste grotere boomgaard was van rond 1900 tegenover Hoeve Klein Zeeland, zo laat de kaart uit die periode zien. Rond 1980 lijkt het al weer gedaan met de fruitteelt en verdwijnen de boomgaarden gaandeweg uit het landschap. Niettemin nodigt deze historische beplanting uit tot nadenken over aanplant van een voedselbos op een deel van Nieuw Zeeland.

28. Haartsen, p. 116.

29. Cultuurhistorische quickscan, p. 19.

Van 1972 begint een proces van voortdurende verandering van kavels. Ik citeer Henk Verschoor, die voor Land van Ons een ruimtelijke analyse maakte van Nieuw Zeeland:

*“Tot 1972 blijft de kavelstructuur in het gebied vrijwel onveranderd. Daarna vinden er regelmatig herverkavelingen plaats. Vanaf 1995 gaan deze herverkavelingen gepaard met schaalvergroting van het bedrijf, dat gevestigd is op hoeve Nieuw Zeeland. Op de kaart is vanaf 1977 een uitbreiding van het bedrijf zichtbaar met wat nu de grote schuur is. In 1989 krijgt deze de huidige omvang. In 2011 ontstaat ten zuiden van Nieuw Zeeland De Bencke. Daarbij vindt wederom een herverkaveling plaats. In 2019 wordt een deel van het kavel van De Bencke (weer) aan Nieuw Zeeland toegevoegd.”*³⁰

Een ander bepalend landschapselement zijn de plassen, die aanvankelijk vooral zijn ontstaan door afgraving van klei voor de baksteenindustrie en later door zand- en grindwinning. Aan de Zeelandse straat tegenover Nieuw Zeeland, tussen de hoeves Biesterveld en Klein Zeeland, ligt zo’n plas. Op kaarten van na de Tweede Wereldoorlog zie je de afgraving daar steeds groter worden: in 1950 is het slechts weiland en boomgaard, in 1975 nog een kleine plas, maar in 2000 een steeds groter waterpartij die zowel om Biesterveld als Klein Zeeland heen ligt. Aan het noordoosten en zuidwesten ervan grenst de plas aan het de grond van Nieuw Zeeland. Het is nu nog een open vraag wat voor mogelijkheden de aan Nieuw Zeeland grenzende plas biedt voor de toekomstige exploitatie van het gebied. De dreiging van het leggen van zonnepanelen op de plas lijkt te zijn afgewend.

Zuivelindustrie in Duffelt: opkomst en neergang

Zoals overal langs de Nederlandse rivieren, is de steenfabricage van oudsher beeldbepalend voor de Ooijpolder en de Duffelt. Maar minstens zo interessant voor ons is de zuivelindustrie in het gebied. De grotere veehouderijen in de polder bereidden uit de melk boter en kaas op de boerderij. Jan van Eck beschrijft deze eeuwenoude bereiding van boter en kaas uit melk als volgt:

“Het werk werd veelal door de boerin gedaan, geholpen door dienstmeiden. Het karnen van de melk is een zwaar karwei. Bij het karnen worden de vetdeeltjes in de melk samengeklonterd, waardoor boter ontstaat. De boter wordt vervolgens handmatig gekneed en in eiken- of beukenhouten vaten verpakt”.³¹

De uitvinding van de centrifuge of separator in 1878 veranderde het karakter van deze zuivelindustrie op de boerderij. De centrifuge scheidde de room veel effectiever van de ‘ondermelk’. Daardoor gingen boeren samenwerken en stichtten ze coöperatieve zuivelfabriekjes met een eigen bestuur en deling van de winst. Zo ook in de Duffelt, waar boeren uit Millingen, Zeeland en Kekerdome in 1903 aan de Toenmalige Spaldropschstraat (tegenwoordig de Botsestraat) kaasfabiek Coöperatieve Vereeniging Kaasmakerij ‘Onder Ons’ oprichtten. Wat verderop in Leuth aan de Steenheuvelsestraat stichtten boeren Coöperatieve Stoomzuivelfabriek ‘De Duffelt’.

Naast boerencoöperaties in de zuivel, begonnen ook kleine ondernemers fabriekjes. In het eer-

Melkbus zuivelfabriek De Duffelt, Leuth

Bron: Van Eck, p. 53

³⁰. Henk Verschoor, *Ruimtelijke analyse Ooijpolder*, Land van Ons, Doesburg, 15 april 2021. p. 5

³¹. Van Eck, p.52.

ste deel van de twintigste eeuw telde alleen Millingen al vier particuliere kaas- of botermakers. Melkrijders haalden twee maal daags met paard en wagen de melkbussen op die boeren aan de straat zetten en leverden deze af bij de fabriek. Ook de afzet 'van deur tot deur' in de omgeving, ook over de Duitse grens en naar de stad regelden de boeren zelf. Handelaren of boeren zelf bij toerbeurt brachten de melk en daarvan gemaakte producten naar de stad en voor directe verkoop naar de markt in Nijmegen.³²

Links Coöperatieve Kaasmakerij 'Onder Ons' te Kekerdom, 1903. Rechts op de laad- en losbrug kaasmaker Hermann Haukes sr. Linksvoor is de

ingang naar de boterkelder. De melkbussen hebben een inhoud van 30 liter. Midden De in 1911 gebouwde Coöperatieve Stoomzuivelfabriek

'De Duffelt' te Leuth. De lange schoorsteen is ook thans nog beeldbepalend voor Leuth. Rechts Boterfabriek van Ot Klomp in Millingen, 1915

Bron: Van Eck, p. 52

De crisis in de jaren dertig wisten veel fabriekjes nog te boven te komen. Zo stelde de staat in 1932 met de crisis-Zuivelwet een richtprijs voor melk vast met een toeslag ten bate van een noodfonds voor melkveeboeren. De verwoesting die de Tweede Wereldoorlog in het frontgebied van de Duffelt aanrichtte kwam de kleine zuivelindustrie evenwel niet te boven. Er was simpelweg geen geld om naast de eigen boerderijen en huizen ook nog de gehavende zuivelbedrijfjes weer op te bouwen. Tevens konden deze niet concurreren met grote zuivelfabrieken in de stad, zoals in Nijmegen Melkerij Lent. Waar deze sanering nog wat van de kleine fabrieksmatige zuivelbereiding en -handel van einde negentiende eeuw over had gelaten, gaf de schaalvergroting in de landbouw en veeteelt en steeds grotere machinale verwerking de uiteindelijke genadeklap. Enorme nationale en gaandeweg vooral internationale zuivelconcerns, zoals FrieslandCampina en Unilever, gingen 'de markt' controleren.³³ Zo gaat de melk van Remy's koeien naar de productie van *Leerdammer kaas*, een onderdeel van het Franse concern Bel dat bekend is van kazen als *Le vache que rit*, *Boursin* en *Port Salut*.³⁴

Embleem Leerdammer Kaas met rechts jongveestal

32. Idem, pp. 52/53.

33. In de Global Dairy Top 20 die de Rabobank in 2016 vaststelde kwam FrieslandCampina met €11,1 mrd melkcomzet (dairy turnover) op de zesde plaats en Unilever met €6,3 mrd op de twaalfde plaats. Het Zwitserse Nestlé voert de lijst aan met €22,5 mrd melkcomzet, voor de beide Franse concerns Lactalis met €16,5 mrd en Danone met €15,1 mrd, Boerenbusiness, 15 juli, 2016 Dit zijn de 20 grootste zuivelconcerns ter wereld - FrieslandCampina blijft zesde | Boerenbusiness.nl.

34. Het ontstaan van Leerdammer begint in 1914 als Cess Bootercooper een kleine zuivelfabriek koopt in Schoonrewoerd. Bastiaan Baars had een kaaswinkel in een naburig dorp. In 1970 gingen ze samenwerken en maakten een soort kruising van Emmental (met de groet gaten) en Goudse kaas, die vanaf begin jaren zeventig onder de naam van de nabije stad Leerdam op de markt kwam. Onze merken : Leerdammer® :: Belgroup.nl.

Plannen voor de toekomst

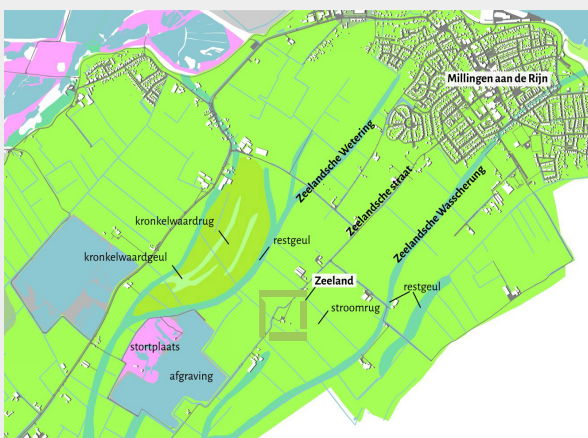
Laten we nu wat beter kijken naar het land en de grond van Nieuw Zeeland. Het is de bedoeling dat Land van Ons het melkveebedrijf van Anton Remy omvormt tot een modern gemengd bedrijf in de vorm van een gemeenschapsboerderij, waarop meerdere boeren met hun gezinnen wonen en werken. Dat kunnen ook mensen zijn die deels boeren en daarnaast een andere broodwinning hebben. In de eerste fase koopt Land van Ons de 25 ha land aan ten westen van de boerderij, dus aan de overkant van de Zeelandse straat.

Vanaf 2023 komt ook de bijna 50 ha overig eigendom van Remy in handen van Land van Ons. Op deze grond zal het waarschijnlijk met teelten in de vorm van stroken aanvangen. De grond is daarvoor geschikt vanwege de licht tot matig zavelachtige rivierkleigrond. Een taxatierapport zegt daarover: “de grondsoort is kleigrond, bodemclassificatie is kalkloze ooivaaggronden: zware zavel en lichte klei. Zware zavel is een lutum% van 17,5 tot 25%.” Dat is ‘gunstige’ kleigrond, want bij zware klei is dit percentage lutum boven de 50%.

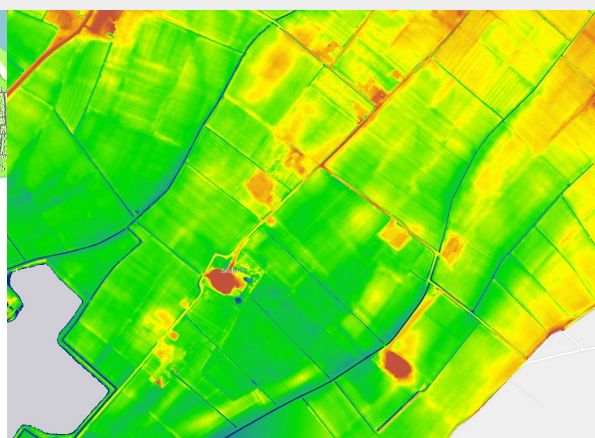

Land tegenover boerderij, eerste 25 ha aankoop op 1 januari 2022

Op een geomorfologisch kaartje dat gemaakt is in het kader van de Cultuurhistorische scan van Groot Zeeland is goed zichtbaar dat de Zeelandsche Wetering (en Voorste Wetering of Zeelandsche Wasserung, die deels al door Duitsland loopt) vlak langs boerderij Nieuw Zeeland loopt en verschillende aftakkingen heeft, zowel aan de zuid-oost als de noord-west kant van het land van Nieuw Zeeland. Ertussen ligt de voormalige stroomrug van deze oude Waalstrangen of restgeulen. Deze restgeulen zijn gedempt waar ze vlakbij de boerderij lopen, maar nog steeds aanwezig aan beide uitersten (dus noordwest en zuidoost). Het lijkt de moeite waard om te bekijken wat deze restgeulen in de toekomst bij de omschakeling naar meer biodivers en natuurinclusief boeren kunnen betekenen voor de inrichting en bedrijfsvoering van de boerderij.

Geomorfologie met topografie in een kaart

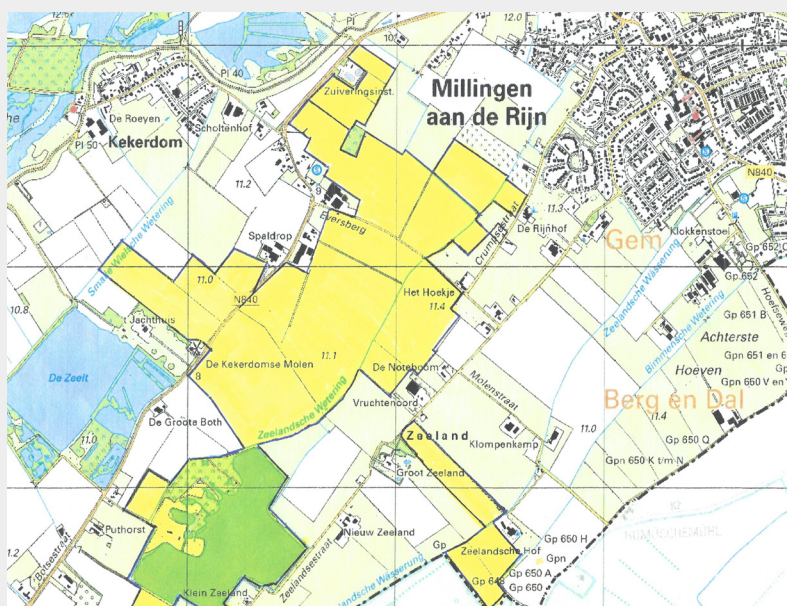

Hoogtekaart uit Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN3)

Bron beide kaartjes: *Cultuurhistorische quickscan*, p. 12

Zonnepark in de nabijheid?

Vooraf ten westen van het land van Remy was aan weerszijden van de Botsestraat, de hoofdweg tussen Leuth en Millingen, een groot zonnepark van zo'n 180 ha gepland. Het lijkt erop dat dit project, dat onder de naam Zebra vooral buitenlandse investeerders betreft, doorgaat. Een van die belangrijke buitenlandse partijen is de Noorse staat, die grootschalig in zonneparken investeert en boeren jaarlijks zo'n €5000/ha betaalt om hun land vol te leggen met zonnepanelen. Andere investeerders zouden zijn regionale industriële Alewijnse en De Beijer. Verschillende boeren die buur zijn van Anton Remy hebben aangegeven te willen instappen in het project. Andere omwonenden zijn tegen de aanleg omdat het hun uitzicht en leefomgeving 'bederft' en hun land (goed) in waarde aantast. Zo heeft J. Bongers, eigenaar van Landgoed Villa Tenuta, veel geïnvesteerd in verbetering van natuurwaarden op zijn landgoed. Bovendien heeft Bongers fors geïnvesteerd in de restauratie en educatieve functie van de molen op zijn terrein.

Oorspronkelijke plannen voor zonnepark, met linksboven Kekerdom, rechtsboven Millingen en midden- en linksboven Kekerdom en de Millingerwaard. Inmiddels is het plan enigszins aangepast en zijn bijv. zonnepanelen op de plas links van Nieuw Zeeland mogelijk geschrapt.

Als de aanleg van het zonnepark doorgang vindt, dan zijn er de nodige eisen vanuit Millingen, omliggende bewoners en de gemeente Berg en Dal om het landschappelijk aantrekkelijk in te passen. Om die reden is Jaap Dirkmaat met zijn Vereniging Nederlands Cultuurlandschap (VNC) in de arm genomen om te garanderen dat het project aan hoge eisen van biodiversiteit, natuurinclusiviteit en landschappelijke waarde voldoet. Aanleg van zonneweides zou voor voorlopig dertig jaar kunnen voorkomen dat er op dat land geen bestrijdingsmiddelen, kunst- of drijfmest worden gebruikt en andere voorzieningen worden getroffen die de biodiversiteit, waterhuishouding enz. bevorderen. Land van Ons beijvert zich ervoor dat er in ieder geval een brede corridor voor wild komt vanuit de Duitse Duffelt, via haar land door het zonnepark naar de Millingerwaard en vice-versa. Het is de vraag of de wolf vanuit het nabijgelegen Reichswald de oversteek maakt naar de Duffelt en de Ooijpolder – gezien het relatief open karakter van het landschap lijkt dit vooralsnog minder waarschijnlijk. Media 2020 dachten boeren al geregeld een wolf te hebben gezien op diverse plekken in het gebied. Het bleek evenwel te gaan om de iets kleinere goudjakhals, die niettemin het ook zo nu en dan op schapen bleek te hebben gemunt. Ook Anton Remy heeft dit dier al enkele keren gespot op zijn land. Gezien zijn metershoge borden tegen het zonnepark op zijn land lijkt boer Anton eerder gekant te zijn tegen de aanleg van het zonnepark op zijn en zijn buuren hun cultuurgrond dan tegen geregeld bezoek van migrerend wild aan Nieuw Zeeland. Land van Ons zou het liefst helemaal geen zonnevelden in de polder willen zien – die kunnen beter lig-

gen op daken (boeren)schuren, huizen en ‘dozen’ op de industrieterreinen en langs doorgaande en snelwegen.

Mocht ze niet zijn tegen te houden, dan zijn de gebruikelijke (door verzekeraars geëiste) hekken rond het zonnepark uit den boze en zijn brede corridors voor migrerend wild een absolute vereiste. De gemeenteraad van Berg en Dal is verdeeld over de aanleg van het zonnepark, B&W en de Provincie zijn voor met het oog op te halen klimaatdoelstellingen. De bewoners van Millingen zouden in meerderheid geen voorstander zijn. Desgevraagd meldt de bevoegde wethouder van Berg en Dal dat een zonnepark van 50 ha, aangelegd onder supervisie van VCN en aangevuld met investeringen in 50 ha natuur te verkiezen zijn boven de plaatsing van windturbines in het gebied of op gemeentegrond elders.

Henk Verschoor verwijst in zijn Ruimtelijke analyse in dit verband naar het streven van de Berg en Dal – in 2014 fuseerden Millingen, Leuth en Ooij, Beek-Ubbergen, Groesbeek en Berg en Dal – “naar behoud en versterking van natuurlijke en landschappelijke waarden binnen de context van een dynamisch en vitaal platteland”. Met het oog daarop publiceerde de gemeente een voorbeeldboek over de voorwaarden voor de ontwikkelingen in het gebied.^{35 36}

Huidige indeling kavels plus gebruik (weilanden en akkerbouw) Nieuw Zeeland - Vegetatie op meeste kavels is verdroogd gedurende het groeiseizoen, m.u.v. plekken met bomen of waar beregend wordt. Stroomruggen (extra droog) worden zichtbaar, evenals oudere verkaveling en greppels.

Bronnen: Kadasterkaart.com en google maps, via Wouter van Eck.

Groot Zeeland heeft al ooit een toeristische functie gehad als camping enz. Het nabij gelegen Pieterpad zal mogelijk voor de nodige klandizie zorgen in de toekomst. Het in juli 2007 vastgestelde bestemmingsplan zou zijn verouderd en drie jaar geleden al herzien hebben moeten zijn. Verschoor vermoedt dat dit “bij de gemeentelijke herindeling van Millingen aan de Rijn met Beek-Ubbergen en Groesbeek tussen de wal en het schip geraakt. Verwacht mag worden, dat er bij herziening van het bestemmingsplan ten aanzien van de percelen weinig zal veranderen.”³⁷

35. Idem, p. 6.

36. Voorbeeldenboek voor ruimtelijke initiatieven in het buitengebied van gemeente Berg en Dal, Bosch en Slabbers, Gemeente Berg en Dal, juli 2020. N.B. Belvedere-gebied Ooijpolder-Millingerwaard: een bijzondere status voor een bijzonder rivierengebied: bescherming van cultuurhistorische waarden in (nieuwe) bestemmingsplannen, uitgangspunt voor ruimtelijke planningsprocessen, verbetering van de leefomgeving en behoud van cultureel erfgoed – of is dit met Rutte 1/ staatssecretaris Bleeker in één klap ook gedereguleerd...? Zie ook Van Eck, H. 35. p. 75.

37. Verschoor, p. 6.

Tot slot: veel ervaring en kennis in de regio

Land van Ons kan bij de (her)ontwikkeling van Nieuw Zeeland rekenen op de steun en deskundigheid van velen, zowel in het land als in de regio, waartoe ik me nu even beperk. Het afgelopen decennium is er in en rond Nijmegen een indrukwekkend aantal innovatieve landbouwprojecten en initiatieven van de grond gekomen, variërend van voedselbos Ketelbroek in Horst/Groesbeek, de acht (deels) experimentele landbouwprojecten zoals Kiemkracht, Landgoed Grootstal met Bodemzicht, zelfoogsttuin Het Heerlijke Land, voedselbos Wij-bos/Werelds, enz. in de Groene Kop van Malden, het Waldboerenproject met teelt van oude granen, als eenkoorn, spelt en boekweit bij hotel Erica, Doornikakkers van Louis Dolman over de Waal in Lent/Bemmel, Waalgaard in Weurt, tal van kleinere stadslandbouwprojecten en in de Ooijpolder het aan Nijmegen grenzende Land van Ooij, experimentele teelt van oude granen van Peter Verbeek/Natuurbalans in buurtschap Wercheren/Persingen of de al enkele decennia met succes opererende biologische zuivelboerderij Groenhouten van de familie Van den Hengel-Brinkhof in Leuth.

Bestuur Land van Ons bezoekt voedselbos Ketelbroek, rechts Wouter van Eck

Verder zijn er tot de verbeelding sprekende projecten, mede met het oog op (her)schepping van natuur, zoals de blauwgroene dooradering, zoals het terugplaatsen van heggen, struiken, bomen in het landschap, kruidenrijke dijken en uiterwaarden tussen Nijmegen en Millingen door VNC, Via Natura, De Ploegdriever, Waterschap en Burgerinitiatief Duurzame Ooijpolder, de Millingerwaard van Ark en Staatsbosbeheer. Interessant voor dit alles is de meerjarige subsidie die Hans de Kroon en zijn interdisciplinaire team van het ministerie van LNV heeft gekregen voor Living Lab Ooijpolder, dat de ontwikkeling van biodiversiteit op bodem, flora en fauna de komende jaren zal gaan monitoren. Daarmee en met de inbreng en energie van betrokken mensen in de Ooijpolder, de Duffelt lokale en regionale kan Land van Ons zijn voordeel doen bij het maken van plannen voor Nieuw Zeeland.

Kortom, met al deze kennis, ervaring en betrokkenheid heeft Nieuw Zeeland de potentie om zowel voor heel Land van Ons als voor mensen en organisaties in stad en ommelanden (ook van over de Duitse grens) uit te groeien tot een voorbeeld voor duurzame, natuurinclusieve kringlooplandbouw, herstel van bodem, biodiversiteit en landschap en een gezonde voedselvoorziening in de regio.

Met dank aan:

Jos, Kees en Paul Remy voor hun verhalen over de familie Remy, en de boerderij van hun broer Anton, en ook boer Anton zelf; aan Nico de Witt voor het delen van de Cultuurhistorische Scan van Groot Zeeland; aan Henk Verschoor voor zijn ruimtelijke analyse en suggesties voor bronnenmateriaal; aan Wouter van Eck voor kaarten.

Illustraties en foto's:

Illustraties en kaartjes zijn uit diverse publicaties en van internet; tenzij anders vermeld zijn de foto's gemaakt door de auteur.

Literatuur:

Aa, van der A.J., *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden*, Deel XIII, Gorinchem 1851.

Belvedere-gebied Ooijpolder-Millingerwaard: een bijzondere status voor een bijzonder rivierengebied: bescherming van cultuurhistorische waarden in (nieuwe) bestemmingsplannen, uitgangspunt voor ruimtelijke planningsprocessen, verbetering van de leefomgeving en behoud van cultureel erfgoed, Gemeente Berg en Dal.

Biesterfelder Archiv, Detmold, inv. nr. 1771, geciteerd in Wil Oteman, Groot Zeeland, Millings Jaarboek 2000, Millingen aan de Rijn.

Dit zijn de 20 grootste zuivelconcerns ter wereld, *Boerenbusiness*, 25 juli 2016.

Groot Zeeland, Millingen aan de Rijn, Cultuurhistorische Quickscan, i.o.v. N. de Witt, Stichting in Arcadië, Amersfoort, 23 juni 2020.

Eck, Jan van, *Historische atlas van Ooijpolder & Duffelt, Een rivierengebied in woord en beeld*, red. Wilfried Uitterhoeve, SUN, Amsterdam, 2005.

Haartsen, Adriaan, *Ontgonnen verleden, Regiobeschrijvingen provincie Gelderland*, Directie Kennis, Ministerie van LNV, Ede, 2009.

Samen voor een duurzamere landbouw, Coöperatie Land van Ons, Maarten Reith, *De Gelderlander*, 20 april 2021.

Oteman, Wil, Groot Zeeland, *Millings Jaarboek 2000*, Millingen aan de Rijn, 2000.

Rijksarchief Gelderland, Oude Rechterlijk Archief Zeeland, inv nr 1, geciteerd in Oteman.

Schulte, A.G., *De monumenten van geschiedenis en kunst. Het Rijk van Nijmegen. Oostelijk gedeelte en de Duffelt*, 's Gravenhage, 1983.

Verschoor, Henk, *Ruimtelijke analyse Ooijpolder*, Land van Ons, Doesburg, 15 april 2021.